

Vestmannen

Nr. 8

Bergen, 20. oktober 1993

9. årgang

Ludv. Jerald:

Rasisme ser burt frå at menneske er likeverdige

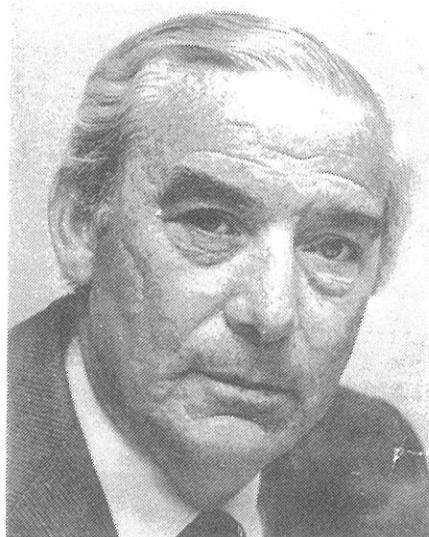
Fråstandet millom liv og lærer aukar uhyggjeleg, sa stortingspresident Benkow

Fordomar er dei beste allierte for lygni. Rasisme er å lata rå makt få råda. Me kan ikkje halda oss passive til rasismen der som me vil halda på sanningi. Kunnskapen um og kjennskapen til kvarandre må me auka. For det er ikkje so lett å hata den som me kjenner. Den europeiske kulturen hev skapt umissande verdiar, men også uhuglede fordumar. Og det å ikkje kjenna fordome hjå seg sjølv, er eit dårleg fenomen. Å setja eigne synsmåtar på prøve er ikkje lett.

Dette sa stortingspresident Jo Benkow i eit djuptpløgjande fyredrag på årsmøtet i Hordaland Folkeupplysningsråd og Folkeakademi (HFOFA) i Bergen i september. Emnet var «Vårt møte med andre kulturar», og stortingspresidenten kom til innleding inn på at han sjølv var flyktning for yver 50 år sidan. Eg var flyktning i Sverige og møtte mykje velvilje der. Men eg kjende det soleis at eg vart handssama som mindreverdig, eg hadde ikkje dei same rettane som andre hadde. Tenk då på kva rømingar i dag gjenomlever. Far min var russar, og han var lukkeleg då han fekk sitt norske statsborgarskap.

I det siste 10-året hev me upplevt ei folkevandring. Folk rømer fordi dei ottast for livet sitt. Noreg er vorte eit større reisemål enn nokonsinne. Og tilstrøyningi hev løyst ut uynskja reaksjonar. Folkemeiningi er ei urkraft. Politikarane hev vore unnvikande. Nokre haldningar som hev kome til orde er ikkje hyggjelege.

Det storveges ved «den fargerike fellesskapen», det var noko som var storveges fyrr det vart fargerikt, sa Benkow: Best likar ein seg sjølv! Men visse impulsar utanifrå bør me ikkje slå vrak på. Me kan ikkje byggja på statistikk her. Sterke kjenslor er med. Me er gjerne liberale so lenge det ikkje kostar noko. Me er rause på andres kostnad. Og det store

avstandet millom lærer og liv berre aukar og aukar.

Soga hev gjeve oss ein ny dag utan klassekampinnsats. Me avgrensar tilgjenge av innvandrarar av umsyn til oss sjølve. Me kan arbeida for å auka råma. For noko eigentleg brigde kan me ikkje få i stand fyrr verdi er vorti ei onnr.

Men me må tru

Ja, det tek si tid, slo Benkow fast. Men han minna um ord frå Ben Gurion: «Den jøden som ikkje trur på mirakel er ingen realist!» Det er klårt at det skjer mirakel, sa Benkow. Lat oss halda fram med å tru på mirakel!

Slagord som «Hald Noreg reint» er talande. Kvifor lever me ikkje upp til dei ideali som me hev gjeve vår hylling? I sjølvdyrkning ligg me langt framme her uppe i nord. Framandhat hev vore med på å auka rasisme. Me kan gjerne døyva tonen noko.

Benkow kom inn på upphavet til rasismen og det eigentlege innhaldet i rasisme. Rasisme er eit fellesumgrip for mange fenomen. Me deler folk upp i rasar: Nokre

høgtståande, andre lågreståande. Og det hev sådd tvil og spreidd färleg gift. Påstandet er at einskilde rasar er betre enn andre. *Rasisme fornekta likeverd for menneske.*

Det rette er at menneske hev ulike eigenskapar. Men dette er ikkje knytt til «rase». Rasisme undergrev samhaldet millom menneske. Uttrykket semittisme er ei meiningsløysa. Jødefiendskap hev vore eit problem, og i siste verdskrigen vart 6 millionar jødar gassa i hel. Upphavet til rasisme er elles påstandet um at den kvite rasen er so framifrå. Men det er same blodtype hjå alle rasar. Og det finst berre tri rasar; hudfargen er ulik, men blodet er det same. Etter fyredraget var det eit positivt ordskifte, også med nokre spørsmål som Jo Benkow svara på, og formannen i Folkeupplysningsrådet, Berit W. Eldøy frå Stord, gav stortingspresidenten ei symbolisk gåva, eit kunstverk som var laga i Hordaland.

**Lysing for dei fyrste
1993-bøkene på
Norsk Bokreidingslag
side 15!**

Tankekorn

**Den som ikkje vil,
når han kann,
han skal ikkje kunna,
når han vil.**

*Norsk ordtøkje etter Ivar
Aasen*

Ingerd Hirth

Lærar Ingerd Hirth, Bergen, er død, 80 år gamal..

Ingerd Hirth var sterkt knytt både til Bergen der ho vokt upp og seinare fekk ei livsgjerning, og til Vossabygdi der farsætti kom ifrå. Og på Lirhus hadde ho òg systeri, lærar Helga Hirth, åttargarden som ho ofte vitja. Ho fær då òg ein siste kvilestad på Voss kyrkjegard.

Ingerd Hirth tok artium og handelskule, og deretter Kristiansand Lærarskule. Og i heile si lærartid arbeidde ho i skular i Bergen, både i folkeskule og vidaregåande. Frå heimen sin hadde ho fenge i arv sterke kulturinteresser. Alt ifrå heilt unge år var ho saman med foreldri, lærarparet Hildur og Eirik Hirth, med i lagsarbeid, i fyrste rekkja i Vestmannalaget, men òg i Bondeungdomslaget i Bjørgvin.

Og i Vestmannalaget vart ho millom dei mest trufaste. I yver 20 år hadde ho vore med i stjorni, og i den lengste tidi var ho både skrivar og kassastyrar, for lagsrekneskapen og for Fritz Monrad Walles Fond for norsk måldyrking og målreising. Det var alltid mynstergod or-

den i alt ho styrde med, og ho var med heilt til ein lungebrand brått støyte til, so ho døydde etter berre fåe dagar på Haukeland sykehus.

I Vestmannalaget heldt alle av henne. Og då laget heldt 125-årshøgtid i januar i år, var ho ei av dei fire som vart utnemnde til heiderslagsmenn. Og det var på dagen 25 år etter at mor hennar, Hildur Hirth, hadde fenge same heideren i det eldste mållaget i landet.

LUDV. JERDAL

Ingerd Hirth burte

Eg vart fylt av ei sterk kjensleuppleveling då eg høyrd at Ingerd Hirth var død den 26. august 1993. Eg fekk berre møta henne nokre fåe gonger, og eg kjende henne berre ei stutt tid, men ho synt meg ein stor ihug for målsaki og for kulturelt liv i det heila. Ho hadde ein finsleg og myndig umgangstone. Trass i at ho var stillsleg, kunde ho svara godt for seg.

Um eg knapt fekk høve til å læra henne å kjenna, so hev ho berrlagt heile den nyare Vestmannasoga for meg. Då eg yvertok skrivararbeidet i Vestmannalaget i mars, gav ho meg ei ovleg tjukk bok. Boki var breiddfull av lagslivsskildringar. Det var møteuppskrifter, uppskrifter frå stjornamøte og ymse slags andre uppskrifter frå lagslivet.

I bolken etter at Vestmannalaget 110 år vart utsend og fram til Vestmannen byrja å koma, hev me eit gap i lagssoga. Det finst sjølv sagt artiklar og utgreidingar av lagsfolk og andre som kann knytast til laget, men um lagslivet i seg sjølv er det vel skrive lite. Det vil ikkje segja at lagslivet hev vore lågt. Snarare tvert um. På eit år kunde det vera oppimot 15-16 møte. Stjornasakene var mange og er førde til minste detalj kvar einaste ei.

Med tid og stunder vonar eg at eg kann få høve til å leggja fram nokre av dei lagslivsskildringane som Ingerd Hirth hev systematisera og presentera på unikt vis.

Når eg veit at Ingerd Hirth i tillegg til alt arbeidet med møteboki hev ført fleire rekneskapar og sendt ut møteprogrammi til medlemene i Vestmannalaget og innkrevningsbrev til bygslarane på eigedomane som høyrrer til Fritz Monrad Walles fond, so er det berre å hylla minnet yver eit sers arbeidssamt og onnugt menneske.

Lars Bjarne Marøy

Norsk Målsoga på kassett til Vladimir

Toralf Bergwitz hev lese inn *Norsk Målsoga* av Gustav Indrebø på ljodband. Han vil syta for innspeling til vår russike ven Vladimir Puzatov. Kassettane kjem på eit par tusund kronor, og dei som vil hjelpe til, kan senda tilskot til Toralf Bergwitz, Solåsvn. 26, 4800 Arendal. Bankgiro 2895.19.03444.

Kan me berga songen?

Vestmannalaget vilde slå eit slag for songen, på eit møte no nyleg hadde laget fenge passasjersjef Wilhelm Waage til talar. Emnet var «Dikt og songar som me lærde», og det vart ei poetisk ferd gjennom noko av den rike songskatten vår. Waage både fortalte og las, og han strika under ordi «songar som me lærde». For no lærar ikkje born songar lenger. I skulen hev dei ingenting av det som me hadde.

Wilhelm Waage er fødd og oppvaksen på Tysnes, og fyredraget hans vart ei festleg skildring av skuledagar med mykje song. Han hylla gamlelæraren sin, Øyvind Døssland, som lærde elevane sine å verta glade i songen. Me lærde eit stort tal songar av han, og me opna timane i skulestova med frisk song. Døssland var ein av dei mange glupe lærarane som kom frå lærarskulen, fylte av norskdom og eld. Det var ei blommingstid for norskdomsarbeid i landet, og dei unge vart glødde og lærde å synga.

Noko av den songskatten hev eg havt til fylgle heilt ifrå skuleåri, og eg hev havt stor gleda av han, sa Waage. Og so er det å vona at denne rike skatten kan fyrast vidare til nye etter. Waage nemnde døme på at det kan sjå ut til at dette ikkje lukkast. Songen hev tagna i skulane våre, og radio og fjerrså og rock-melodiar er komme i staden.

I samtala som fylgte etter fyredraget fekk Waage gode takkeord for det fengjande fyredraget, og det vart sunge mykje. Vestmannalaget er eit av dei lag som held songen uppe. Ludv. Jerald minna um two vestmenn som òg var skaldar, og han las den hyllingi til lærarane som Andreas Barsnes hev skapt i diktet «Han Umgangs-Jo», og Olav Laviks mektige dikt «Til minne» um dei uniemnde slitarane. Og Knut Brattebø sa at kona hans er med i eit songlag. Men der syng dei mest berre på engelsk, sume av songarane veit ikkje sjølv kva dei syng! Me gløymer våre eigne skattar.

Formannen Leidolv Hundvin hadde sjølv det handskrivne bladet *Tuftekallen*, og det krinsa òg um songskatten - um «Slaget i Køgebugt». Og ved opningi av møtet sa formannen gode minneord um lærar Ingerd Hirth som i so mange år tente Vestmannalaget trufast og no som heiderslagsmann.

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og beint
frå forretningsføraren eller bladstyraren

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 31 79 29 / 55 16 37 32

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Forretningsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde
Telefon 55 99 15 25

Prenta hjå:
Nytrykk
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 13 07

VESTMANNALAGET

Torsdag 21. oktober på Bryggens Museum kl. 19: Målmannamøte. Student Lars Bjarne Marøy og skrivaren i Hordaland Mållag, Hans Olav Brendberg, innleider til ordskifte. Gjer dette møtet godt kjent millom ungdom, og bu dykk til friske innlegg.

Torsdag 18. november på Bryggens Museum kl. 19: Kulturjournalist Reidar Storaas talar um Tonediktaren Geirr Tveit.

Torsdag 16. desember. Jolemøte. I Kreditkassen (tidlegare Fokus Bank og Vestlandsbanken) Rådstuplass 2, kl. 19: Forfattaren og bladstyraren Jostein Krokvik talar um Ny Hungrvekja og Jan Prahls. Boki hans um dette emnet vil verta lagd fram på møtet. Varm mat og hyggeleg bordseta. Pris ca. kr. 150,- Til dette møtet må me ha påmelding minst ei veka fyreåt, og det vil verta lagd fram lista på lagsmøtet den 18. november der folk kann teikna seg. Elles må det skje yver telefon 55 16 37 32 seinast sundag 12. desember.

Torsdag 20. januar 1994 på Bryggens Museum kl. 19: Forfattaren Jo Gjerstad talar um En vandring rundt Store Lungården. Ljosbilete.

Bladet Tuftekallen på alle møti.

Bokhausten og klassisk mål

Nemningi klassisk norsk, klassisk nynorsk eller høgnorsk er ikkje noko reint eintydeleg umgrep. Når sume vestmenn og andre gjerne set målet i 1938-bibelen og Nynorsk Salmebok til mynster - dei obligatoriske lærebokformene frå 1917 - so er dette eit godt mynster å strekkja seg etter. Men jamvel innanfor dei nemnde hovudformene finst det sume høve til valfridom, og det er innlysande at tidi stogga ikkje i 1917, heller ikkje i målvegen. Same kor mykje vandalisme og politisk vald mot norsk mål som er etterviseleg seinare, hev dette sett langvarande språklege merkje, som korkje skal blåsast burt eller ignorerast alltid. Det vilde vera røyndomsflukt. Målvanar som tuo åttleder nynorskfolk hev lote lærar seg, er medreknannde røyndomar.

Denne lange innleidangi skal berre segja at det innanfor skulemålet òg let seg gjera å skriva toleleg god nynorsk. Men den offentlege udåden mot målet kjem til å visa att i skriftlivet i all synleg tid. Likevel hev det kome likt til positive umslag. Atter finst teikn til språkleg medvit, utan umsyn til rettskriving og typologi.

Dei siste åri hev bode på heller rike utgjevingar frå vårt eige forlag, Norsk Bokreidingsforlag, både i boktal og bokinnhald. Slik er det i 1993. Me hev ikkje fenge nye bøker i hende enno, men det kjem mangt viktugt. Medan dei vanlege bibelforlagi hev vanrøkta den store kulturuppgåva å halda i hevd eit norsk klassisk bibelmål, so kjem Bokreidingslaget i år med bibeltekster or den fyrste *norske* bibelen frå 1921, illustrert av Bodil Cappelen og med fyreord av Olav H. Hauge. Eit storhende, vil me segja. Den fyrste norske bibelen kom heller ikkje på vanleg bibelforlag! Umframt viktug er boki um Gustav Indrebø av Inger Indrebø Eidissen, ei bok det er grunn til å venta seg mykje av, både fordi boki er skrivi av dotter til Gustav Indrebø og fordi ho auser av nye kjeldor. Skildringi av Jan Prahls og Ny Hungrvekja skulde vonleg ha interessa for mange målfolk, sidan den sermerkte gamle vestmannen og boki hans hev vorte mykje uglesedde av sume målksrivande.

Noko å gleda seg til er *Litl-Ola* av den velkjende målmannen Sigurd Sandvik, i sumt bygt på sjølvuppleving. Litl-Ola og diktsamlingi til Sigrid Omland Hansteen held uppe diktarlege innslag som må ha ein kjerneplass på dette forlaget for høgnorsk måltradisjon. Sist men ikkje minst - Aasen-selskapet kjem med *Målsamlingar frå Sunnmøre, Fjordane og Ytre Sogn* av Ivar Aasen (1842-44).

Bokhausten på andre forlag hev me ikkje yversyn yver fyrebils, soleis ikkje kva Fonna måtte ha i kjømdi. Men me hev tidlegare alt nemnt sumt i Vestmannen, som Krokannboki på Dølaringen. Frå Samlaget kjem sumt godt, til dømes rettleidingsboki frå Ola Breivega og nyutsendingi av *Attersyn* av Anders Hovden, utgjevi av Hovden-fondet i kommisjon på Samlaget. Eit storverk for seg er synonym- og uppnorskingsordboki til Magne Rommetveit, *Med andre ord*, på NKS-forlaget

Kjøp språkleg gode målbøker, og gløym ikkje Bokreidingslags-bøkene. Det er eit naturleg ynskje å koma med for Vestmannen.

J.Kr.

Ny Aasen-utgåva på beddingi

Jon Askeland fortel at Ivar Aasen-selskapet kjem med ei ny samling Aasen-manuskript på Norsk Bokreidingslag i år, *Målsamlingar frå Sunnmøre, Fjordane og Ytre Sogn*, uppskrivne av Ivar Aasen i tidi 1842-44. Fyrste utgåva av Aasen-manuskript i denne bokrekkja kom i 1992; det var Sunnmørsgrammatikkane.

Dei som er verksame i Aasen-selskapet med desse manuskriptutåvone, er Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset. Fleire bøker er i emning.

Gåvor til Vestmannen

Gro Morken Endresen, Oslo, 100. Jostein Krokvik, Fiskåbygd, 100. I alt kr. 200,- Hjarteleg takk!

For VESTMANNEN

Helge Liland (forretningsførar)

Griegkveld

Bergen Mållag skipar til Griegkveld i Gimle fredag 22/10 kl. 19³⁰

Tale av Reidar Storaas

Kunstnarleg program med Geir Botn, R. Horvei o. fl.

Inngangspengar kr. 100,-

Sagt:**Stor-Bergen**

Her er mange minne knytt til Fanabygden, - eit senter i Midthordland, før Fana gjekk inn i Stor-Bergen ved stortingsvedtak i 1972. Laksevåg, Arna og Åsane fylgte med. Og Stor-Bergen vart innarbeidd som nemning. Men merkeleg nok har ingen, så vidt eg veit, gjort krav på å vera «*stor-bergensare*». Trur berre eg har hørt folkehøgskulerektor h.v. Sigurd Sandvik nyttet nemninga «*stor-bergensar*». Men han ser «*Byen kring dei 7 fjell*» trygt på fråstand, frå Halsnøy Kloster i Sunnhordland, mitt «*barndoms-vestland*».

Nils-Aksel Mjøs i Stille Stunder

Språkrikdom

Eg har ei dotter som går i internasjonal barnehage, og ho utviklar språk på ein heilt annan måte enn det eg gjorde som barn. Ho har opplevd at ulike språk er ulike måtar å kommunisera på. Det er ho sjølv som har funne ut at det finst både nynorsk og bokmål, seier Magne Blom, og ser det slett ikkje som nokon blempe at Noreg har to skriftspråk

- Tvert imot. Vi har ein stor språkrikdom å ausa av.

Magne Blom, hovudmann bak nynorskklassa på Damsgård i Bergen, i samtale med Gula Tidend.

Stundløsingar

Det Norske Teatre har nettopp hatt premiere på Ludvig Holbergs skodespel *Den stundesløse*, der Lars Andreas Larssen spelar hovudrolla. Den nynorske tittelen er då sjølvsagt *Den stundeslause*. I Norsk Ordboks arkiv finst i alt tre skrivemåtar: *stundlaus*, *stundelaus*, *stundeslaus*, alle med same tyding. I Aftenposten er det då som vanleg framme folk som meiner at Holberg kan spelast på alle andre språk enn nynorsk. Ordboksmannen Steinar Schjøtt har eit godt ord for slikt: *stundløyse*. Han kallar òg slike personar for *stundløyser* eller *stundløsingar*.

Folk som har det slik, er gjerne *kvilelause*, *geskjeflige* og *rastlause* av seg. Dei har hastverk støtt og er gjerne både *masete* og *nasevise* attpåtil.

Olaf Almenningen i Gula Tidend.

Skade

Av skade vert ein klok, heiter det. Berre trist at i mange tilfelle er det lite gagn i denne etterpåklokskapen.

Endre Eggen i Stille Stunder

Kvifor nynorsk?

Medan eg var skulegut, hadde eg ein lærar som var mykje interessert i soga. Han levde med i det han fortalte. Han kunne nemna grunnane til det vart slutt med Noregsveldet slik at ingen elev seinare kunne gløyma årsakene.

Borgarkriganearma landet ut, og Svartedauden som herja mellom folket vårt i året 1349, drap det meste av våre beste nordmenn.

Det seier seg sjølv at vårt kjære folk kom heilt på knea av to slike store ulukker som kriegen mellom Bjørkebeinarane og Baglarane på den eine sida og Svartedauden på den andre sida. Danmark kunne nesten leggja Noreg under seg utan eit skot.

Men ein kunne spyrja: Korleis kunne danskanne makta å rydda ut norsk mål berre på 200 år? For det gjekk ikkje lengre tid, seier granskaren Fridtjof Birkeland.

Kong Haakon den sjuande skreiv i Norsk Barneblad i året 1933, attgjeve i Norsk Tidend den 20. februar 1992: «Dersom jeg skal si min mening så er den norske målreisingen berettiget. Det sprog vi taler og skriver er jo dansk. Det går ikke an å nækte det. Det blev jo innført av danske embædsmænd. Disse herrer kunne jo selv ha lært norsk. Men istedet begynte deres undergivne at tale dansk som de, fordi man trodde at dansken var så meget finere. Dette gjorde meget til at svekke den nasjonale selvfølelse. Det er så rimelig at man vil gjøre ende på den tanke at dansk er så meget finere enn norsk mål.»

Kongen rekna med at nordmennene gjekk over til dansk mål fordi dette var so mykje

finare enn norsk. Men kven fortalte oss dette? Fylkeskonservator og sokneprest Asbjørn Bakken fortalte følgjande soga, gripe ut av det verkelege liv, då han orienterte ca. 30 turistar om Herregården i Larvik i året 1959: Ein dansk greve døydde i Herregården på ca. 1700-talet. Nordmennene skikka bod til Kjøpenhamn om dei skulle senda greven i kista til Danmark. Danskanne svarde: «Det er ingen nordmann som er fin nok til å utføra dette.» Difor skulle danskanne sjølve ordna saka. Sitat etter minnet.

Dette og mykje meir er grunnane til at eg talar og skriv nynorsk som er vårt eige språk. På Færøyane og Island talar og skriv dei sitt eige gamalnorske mål den dag i dag. Og dei greider seg godt med det.

Mi sorg, eg er godt og vel 82 år gammal, er berre dette at eg tykkjer at eg har gjort so lite for å fremja vårt eige norske mål i dette landet.

Det er difor godt å leggja merke til at andre gjer meir. Underskrivne helsar med glede Ny-norsk Festspelvake i Ørsta og Volda i tida 29.august - 5. september. Det vil gje Noreg ein blom i floraen av Festspel, og styrkja norsk mål og kultur.

Det passa godt at kronprinsessa siterte Ivar Aasen ved opninga laurdag 29. august 1992: «Lat oss ikkje forfederne gløyma, under alt som me venda og snu. For dei gav oss ein arv til å gøyma, han er større enn mange vil tru. Lat det merkast i meir enn i ord at me halda den arven i stand, at når federne sjå att på jordi, dei kann kjenna sitt folk og sitt land.»

Mikal Hagenes i Stille Stunder

Ordboki som vart «Bibel»

Av Ludv. Jerald

I sume blad hev me no ei tid lese reine jubelskildringar: *Nynorsk ordliste* upplevde eit «jubileum». Ho «passerte» eit upplag på 2 millionar eksemplar. Og bladi var berre velvilje, dei basunerte ut at dette er vorte ei skikkeleg bruksbok. Ho finst i mest kvar heim i landet (og truleg på mange offentlege kontor og i avisredaksjonar). Ho hev status som den offisielle nynorske ordlista. Professor Alf Hellevik hev havt hovudandsvaret, etter at han hadde vore med på å staka ut leidi i Norsk språkråd. Og det hev gjenge so godt, heiter det, at denne ordlista er den mest selde - etter Bibelen og Salmeboki. Ordlista er nærmast vorte eit slag bibel for nordmenn, etter det me no skynar.

Det er nok rett, dette som bladi fortel. Alle me som les blad og offentlege dokument på «nynorsk» hev lenge visst at avskantingi og uppløysingi av nynorsken hadde sine grunnar. Valdsverk av dette slaget kjem ikkje av seg sjølv, liksom rekande på ei fjøl. Me vert no minna um at

denne ordlista gjenom åri hev fengtusundtals nye ord, både etter læreboknormalen fra 1959 og seinare. Her er både ei normalutgåva til bruk i grunnskulen og ei større utgåva til bruk i vidaregående upplæring.

Nei, ordlista er ikkje burtgøymd. Ho er ei bruksbok. Når me i mange blad ser at bladfolk som elles skriv brukande og god nynorsk, likevel «pyntar» han upp med ord som «nyheita» og «nyheiter» og ord som «sikkerheit», so kan me berre slå opp i Hellevik-ordlista. For der stend alt det som er «tillate», same kor skrämeleg det er. Me er mange som ikkje skynar kvifor lettiskynlege ord som «nyhende» og «tryggleik» ikkje er brukande.

Det var syrgjeleg nytt at Hellevik-ordlista er komi næst etter bibel og salmebok. Brukarane av ordlista bør heller venda attende til Bibelen. Den Bibelen som kom i 1938 hev godt norskt mål. Salmeboki derimot kan ikkje tilrådast, ho er laga etter at Helleviks verk kom i bruk.

Antarktis - Sørpollandet

Sundag 15. august viste TV-Norge eit forvitnelegt program um det antarktiske kontinentet. Det antarktiske landumrådet er so svært at det kunde dekt heile Europa. Dette vidfemnande isøydet styrer klimaet på alle kontinent på jordi.

I dei siste 10-15 åri hev me røynt at menneskelege inngrep i naturi hev ført til ureining og til utpining av skogvidder, den sure nedbøren hev drepe fisk, og me veit at det hev dramatiske fylgjor å hogga regnskogen. I Antarktis hev det ikkje vore gjort menneskelege inngrep i det heila. Her er naturi so godt som urørd. Antarktis syner oss soleis naturi slik me berre kann drøyma um henne.

Dei fyrste sjømennene kom til Antarktis på 1700-talet. Svære hav skil Antarktis frå andre landumråde på jordi, og det er vanskeleg å manøvrera seg fram til Sørpollandet.

Etter kvart hev det vakse fram eit internasjonaalt forskingsmiljø som hev vorte knytt til Antarktis. Forskarane hev gjort biologiske og meteorologiske granskinger der. Vatnet under den antarktiske isen hev eit makelaust marint kringvære. Mange av organismane under isen er heilt eineståande i verdssamanheng. Organismane lever frodig i det kalde vatnet. Kulda gjer at stoffskiftet i organismane gjeng sakte, og dei treng lite næring. Dei veks langsamt og kann verta sers gamle. Det er til vanleg lite som rører seg under vatnet, og flytter isfjelli seg, kann det få dramatiske fylgjor. Plantar og organismar som hev levd i hundradvis av år, kann koma utover jamvekt.

Forskarane granskar òg steinformasjonar. Den geologiske grunnforskingi som vert utførd på Antarktis, hev ikkje berre interessa for geologar, men gruveingeniarar kann òg gjera seg nytte av henne.

Arktisk forsking hev skuggesidor. Når forskarane finn store fyrekomstar av mineral og olja, hev det vorte lagt press mot å setja i gang utnytting av desse naturrikdomane. Til no er det gjort lite i somåte. Men ingen kann vera viss på kva som kann henda i framtid. Serleg *um* og *når* det vert slutt på dei andre energikjeldene på jordi. Forskarane hev ferdast i Aantarktis utan å setja nemnande spor etter seg. Ei kommersiell utnytting av ei naturperla som Antarktis, kann få drastisk utfall.

Tradisjonelt er det sju land som gjer krav på umråde på Antarktis. Det er Australia, Noreg, Ny Zealand, Frankrike,

Storbritannia, Argentina og Chile. Dei landi som hev gjort krav på delar av Antarktis, hev freista konsolidera kravi sine, og dei hev skipa basar på Sørpollandet. Det er ein internasjonal kommisjon som hev det folkerettslege andsvaret for naturrikdomane. Landi som gjer krav på delar av Det antarktiske kontinentet, byggjer større og større basar, slik at dei skal stå sterkare ved tingingsbordet.

Ein fiskeart som heiter *krill* er svært avgjerande for jamvekt i dei antarktiske næringskjedene. Ei rad andre dyr et denne fisken. Grovt skissera stend vandrealbatrossen på toppen av ein næringspyramide. Vandrealbatrossar et blekksprutar og blekksprutar et krill. No hev forskarane funne ut at det hev vore ein nedgang i talet på vandrealbatrossar som et blekksprut, og det vert fleire blekksprutar som et meir krill.

Men det vert ikkje berre meir blekksprut. Pingvinmengdi hev òg teke seg upp. Forskarane forklårar det med at kvalen hev drege seg ut or Antarktis. Kvalen åt mykje krill, som no hev vorte mat for fleire pingvinar. Forskarane er redde for at det kann verta for lite krill, dersom kvalen vender attende til Antarktis.

Programmet som var laga kring 1990 synte fram mange unike biletar, og det var sers engasjerande.

Lars Bjarne Marøy

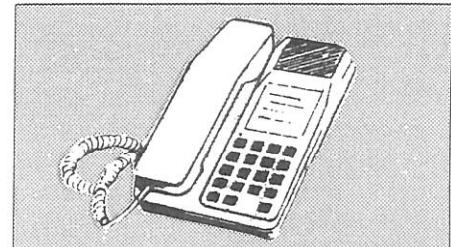
Måløyding i NRK

Av Ludv. Jerald

Er det ingen grensor for språklege vanskapingar i program som Norsk Riks-kringkasting sender ut? I eit fjerrsåprogram no nyleg hørde eg den eine av to programleidaranar - Gunvor Hals - segja etter ein programpost:

«Det beste av deres egen sang og musikk». Det var klårt nok at dette skulde vera nynorsk. Eg hev 2 spørsmål til leidingi i NRK:

- 1) *Er dette godkjent nynorsk?*
- 2) *I fall denne programleidaren hadde nytt engelsk språk like ufullkome og like uppblanda, kunde ho so ha halde fram med programleidar-uppgåvor? Er det berre nynorsk som kan uppløysast, utan protest?*

Under administrasjon

Ein ihuga høgnorskmann og fast lesar av Vestmannen peikar på at med skulerettsskrivingi 1938 og det som offentleg styringsverk seinare hev gjort med det sokalla offisielle nynorske skriftmålet, hev statsmaki i røyndi sett sjølv målet under administrasjon. Tenkjer me etter, må me sanna at det er heilt utruleg og venteleg eit makelaust tilfelle på jordflata. Statsmaki prøvde seg med det same mot norske bokmål, men bokmålet vart for sterkt. Like utruleg er det at det framleis visstnok finst målfolk som ikkje hev oppdaga det grove stailege yvergrevet mot eit kulturmål som i upphav både var systemfast og vent. Ikkje eingong Hitler eller Stalin eller Mao prøvde seg med slike valdsverk. Segjer lesaren vår.

Som sant er.

Kyrkjeasyl

I templet i gamaltestamentleg tid var slik asylrett, og såleis vart det og i kyrkjer opp gjennom tidene. Det vart ein hevdunnen rett som samfunnet godtok, i respekt for det heilage og Den Heilage. - Mange liv vart berga såleis i gamal tid, og vanskelege saker avklara medan rømlingen fann fristad i Herrens hus.

Den kristne asylretten vart aldri oppheva, men gjekk i Noreg ut av bruk ved reformasjonen på 1500-talet. Og så brått i år, vakna den gamle asylretten til live att - då Kosova-albanarar sökte fristad i kyrkjer som ei siste redning i det norske styresmakten ville senda dei attende til serbisk-styrt Kosovo.

Ordet «kyrkjeasyl» vart brått alment kjent, og sjølv om det ikkje finst noko lovverk, er det i praksis ein politisk og juridisk røyndom som folk flest skynar og reperterar.

Det er eit problem no i kyrkja korleis ein skal ta imot til kyrkjeasyl, for kven og kor lenge skal eit asyl kunne vera, og korleis hjelpe skal gjevest. Både kyrkjelege og statlege organ har her fått nye utfordringar. Men den naudrett som kyrkjeasyl gjev rom for, synest vera komen for å bli verande. Or spissartikkel av ÅS i Stille Stunder.

Målreisaren Jan Prahl og Ny Hungrvekja

- merkelege drag av vår kultursoga

Av Ludv. Jerdal

I 1858 kom det i Bergen ut ei bok som hadde det merkelege (og for mange uskynlege) namnet *Ny Hungrvekja*. Ho var skrivi av patriciarsonen og studenten Jan Prahl, som var fødd i Bergen 20. januar 1833. Han var 25 år då han gav ut den merkelege boki, og det kan med full rett segjast at ein Jan Prahl ikkje kunde ha stade fram andre stader i enn i Bergen. Og *Ny Hungrvekja* kunde ikkje ha kome andre stader enn i denne byen. Det er eit merkeleg stykke bergensk kultursoga me her møter.

Og i desse dagar kjem det ei bok um *Ny Hungrvekja* og Jan Prahl. Det er forfattaren Jostein Krokvik, sunnmørsingen med meir enn 20 bøker til no, og bladstyrar i *Vestmannen*, bladet som Vestmannalaget gjev ut og som byggjer på Aasens målgrunn, som hev teke på seg å blenkja upp minnet um ein av dei gamle Bergens-målstrevarane, ein mann som den unge generasjonen knapt veit namnet på. Og so hev Krokvik havt verdfull hjelp av Bergenshistorikaren Jo Gjerstad i Centraltrykkeriet. Gjerstad hev skaffa fram biletet frå Bergens offentlige Bibliotek, Billedsamlingen på Universitetsbiblioteket, Historisk Museum og andre kjeldor. Jo Gjerstad hev òg sytt for eit fint umslag, som m.a. hev biletet av det huset på Fjellsida, ovanum Christinegaard, som Jan Prahl bygde seg i det umrådet i Bergen der han er oppvachsen. Norsk Bokredlingslag er utgjevar, og Halldor O. Opdals fond, Fritz Monrad Walles fond v/ Vestmannalaget, og Skuleboknemndi åt Studentmållaget i Oslo hev gjeve tilskot til utgjevingi.

Kven var den merkelege Jan Prahl som no - 135 år etter at han gav ut *Ny Hungrvekja* - vert heidra med ei staseleg bok, ei bok som vurderar den merkelege bergensaren sers positivt?

Han var rikmannsson - patriciarson - frå Bergen. Åtterøtene hadde Prahl-ætti frå utlandet. Mor hans var Wenche Christiane Rose Prahl, fødd i 1795, og far hans var Michael Djuurhus Prahl, fødd i 1781. Han var børskommisær og nederlandske generalkonsul, og han åtte det store handelshuset J. H. Fasmer & Søn som var kjent både innanlands og utanlands. Huslyden Prahl sat med two hus i byen, handelsstaden og fiskebruket Glesvær på

Sotra, åtte mange gardar kringum i Midhordland, og det uvanleg staselege Christinegaard i Sandviken, det huset som seinare ei tid var bustad for Bjørgvinbisen og som fyrstekonservator Asbjørn E. Herteig no eig. Christinegaard var so lenge knytt til Prahl-ætti at huset oftast vart kalla Prahlgaard eller Prahlaarden. Huset er i italiensk villastil, hagen var i fransk stil, og den vide parken ikring var i engelsk stil. Her vart det halde glitrande gjestebod, for Prahl-ætti var både gjestmild og rik, og dertil glad i kultur. Hit kom Bjørnstjerne Bjørnson i si teatersjeftid, og hit kom kjøpmannen og diktaren Henrik Krohn, den første formannen i Vestmannalaget, og mange andre av dei som gjekk i brodden for norsk målreising på Ivar Aasens grunn. Prahl-ætti åtte òg eit stort hus i Strandgata, eit ekte bergensk patriciarhus med sjeldsynte og forvitnelege veggprydner og loftutprydner. Mange ting ifrå dette prydadsverket fekk seinare plass i rokokkoromet i kunstsamlingane som Rasmus Meyer let etter seg. Ei gata på Sandvikssida fekk seinare Prahl-namnet - Prahls vei. Utan at me med vissa veit kven som er heidra med sin eigen veg, um det er faren som var kjøpmann og generalkonsul eller det er Jan Prahl eller ein av brørne hans.

Når minnet um Jan Prahl no vert blenkt uppatt, ligg det nær å tenkja på den servorne nasjonale og kulturelle bylgja som voks fram i Bergen ikring 1850-talet. Bergen fekk i 1868 det fyrste mållaget i landet på Ivar Aasens grunn. Men fyreåt hadde det vakse fram ei

bylgja av det me kan kalla norrøn nordom, i den merkelege Målmannsringen «Namnlaus». I 1858 kom boki *Ny Hungrvekja*, «prentad hjaa J. D. Dreyer - i Bergen. Grunnleggjaren av den prenteverket, Georg Carl Christian Wedel Prahl, var i ætt med Jan Prahl. Boki hadde ikkje noko forfattarnamn, men det vart snart kjent kven forfattaren var.

Målmannsringen «Namnlaus» var skipa i 1862. Bokprentar Georg Grieg var føraren der. Og bror hans, forlagsmannen John Grieg var med, og Henrik Krohn, Bjørnstjerne Bjørnson, studentane Jan Prahl, Marius Nygaard, Georg Schiellerup og Kristofer Janson og andre. Dei las mykje gamalnorsk, og dei lærde seg gamalnorsk av islendingar som heldt seg i Bergen.

Det er fortalt um eit lystigt lag i Bergen i dette bilet. Dei som var med hadde klædd seg ut til det ukjennelege, og dei skulde tala på kvar sitt mål eller kvar sin dialekt. Der var det *ein* som merkte seg serskilt ut: *Han tala gamalnorsk!* Ingen kunde vera i tvil um kven den mannen var. *Han heitte Jan Prahl.*

Han skulde ha drive det store handelshuset vidare. Han vart student i 1855. Og han hadde teke handelsutdanning. Men han brydde seg lite um forretningsdrift. Han var verksam i den fyrste vestmannaflokken, og i 1860 drog han til Nederland. Han sökte upphavleg råd for ein augnesjukdom. Og lækarvitenskapen fengsla honom, so han tok både medisinsk kandidateksamén, og deretter doktorgrad, både med beste karakter. Og han vart spesialist i augnesjukdomar. Det gjekk 10 år fyrr han såg heimbyen att. Men han stod i brevbyte med Henrik Krohn, Georg Grieg og andre.

Ivar Aasen skreiv ei skynsam og rosande melding um boki hans, og Asmund Olavsson Vinje skreiv i *Dølen* um *Ny Hungrvekja* at «det er den merkelegaste Bok, som er prentad i Norrigs land, og den vil standa som den fyrste i vor nye og eigen Bokavl».

Det var sterkt gamalnorrønt innslag i ord og bøygjingar i *Ny Hungrvekja*. Prahl var ein streng purist. Og 25-åringen hadde store språkkunnskapar. Han må nemnast flogvit. Det «halvt

Almanakk frå Nordanger

Nordanger Forlag som Trygve Nordanger steller med, kjem att for fjerde gong med *Den norske almanakk* - for 1994. Denne almanakken er serleg tiltenkt kystfolket og folk som driv fiske og onnor sjødrift. I almanakken er med klokkeslett for flod og fjøre for kvar dag i året på ymse stader langs Norskekysten, klokkeslett for solsprett og soleglad, og ei råd andre upplysningar som hev med kalendariet å gjera. Det vert partiell solmyrkjing den 10. mai 1994, finn me ut; den 25. mai 1994 er det partiell månemyrkjing.

Dessutan er her ei rad andre upplysningar, oftast men ikkje alltid knytte til sjøen, um slikt som det kan vera moro og stundom praktisk å vita. Ikkje alle veit at ei nautisk mil er 1852 meter, medan ei engelsk mil er 1609,3 meter. Fjesing er ein (godt etande) fisk med kvasse bein og giftkjertlar. Stikk du deg på han, er det ein tanke å sokja dokter; men ei god råd er det å halda fingeren med stikket i heitt vatn, då taper giftverknaden seg.

Den norske almanakk 1994 er på 66 sidor. Prisen er 26 kronor og soleis yverkomeleg.

Frå s. 6

gamalnorske» målet hans var regelfast og nokolunde fylgjerett.

Han var heime att i Bergen i nokre år, og han budde då på Christinegaard, til han fekk bygt ei steinstova uppe under fjellet der han kunde vera i fred med bøkene sine. Han var i Bergen i ein 10-årsbolk, og i 1879-1882 var han med i stjorni i Vestmannalaget.

Seinare levde han i Nederland og dreiv lækjarpraksis. Han døydde gløymd i Amsterdam 4. juni 1921. Urna med oska til Jan Prahl vart sett ned på ættegravi på Jakobs kyrkjegard i Bergen den 11.. august 1921. Berre dei nærmaste skyldfolki var til stades. Og gravi er diverre sletta.

Men minnet um den gåverike patriciarsonen, dr. med. og målkunnige Jan Prahl, vert i desse dagar friska uppatt. Og det med god grunn.

Tur til Færøyane?

Idérike Per Spilling, Atrå i Tinn i Telemark, hev teke til ordes for ein samtur til Færøyane - kanskje til sumars. Me sender tanken vidare. Skulde dette vera ei uppgåva for Vestmannalaget?

Kva er «vanleg fele»?

Av Ludv. Jerdal

Ei tid var det vanlege på kappleikar og andre stader der dei dyrka norsk folkemusikk å bruka nemningane «vanleg fela» og «hardingfela». Den sistnemnde er den med 8 (og stundom 9) strengjer, den fyrstnemnde er den som ikkje hev understrengjer og som stundom vert nemnd «flatfela», eller i Setesdal «dusefela».

Desse nemningane var ikkje gode. So i fyrstningi av 1950-åri gjorde Landslaget for Spelemenn eit klårt vedtak um at det i kappleikprogram og på premilistor skulde heita «fela» og «hardingfela». Landslaget vilde ikkje at ålmenta skulde leva i den trui at «fela» var det heilt *vanlege*, og at «hardingfela» var næraast eit undantak. Desse two feleslagi hev sine nokso klårt avgrensna bruksumråde i landet. Og frå 1950-åri vart felespelarar bedne velkomne til dei same mynstringane som samla hardingfelespelarane.

Landslaget for Spelemenn hev halde seg til dette sidan 1953.

Men no - 40 år etter vedtaket - hev einskilde programleidrarar i folkemusikkhalvtimen i NRK falle attende på den urette namnesetjingi. I dette programmet sundag 18. juli fortalte reportaren um «vinnar tå lagspel vanleg fele». Og sundagen etterpå, 29. juli, gjekk det same att. Då heitte det «Distriktskappleik for vanleg fele», og programleidaren sa at i det distriktet er det «den vanlege fela som rår grunnen».

No er det på tide at dei som steller med folkemusikkprogram i Norsk Riksringkasting lærer seg noko so einfelt som dette at både fela og hardingfela er høgst «vanlege» instrument, kvar i sine landsluter.

MED ANDRE ORD

Magne Rommetveit:

MED ANDRE ORD

Den store synonym-ordboka med omsetjing til nynorsk
NKS-forlaget 1993

Det er verkeleg eit storverk! I 1986 gav professor Magne Rommetveit ut *På godt norsk*, ei synonymordbok på 220 sidor. Dette nye uppslagsverket er på 620 tvospalta sidor. No hev han òg teke med framord og engelsk-merkte ord, og ei mengd bokmålsendingar med umsetjing til nynorsk. - Bak i boki står ei lista med 1250 engelsk-språklege låneord som det er sett opp avløysarar for. Bokmålssetningar med umsetjing er på ikking 18 000. Det er eit mykje grundigt arbeid. Yver 50 sidor gjeng um avløysarar for be-ord.

Ofte er det lange utgreidinger til kvart ord, med ulike tydingar og mange ulike døme, ord og vendingar - og tilvisingar til andre ord. Det er nyttig ymse teikn som det er gjort greida for på ei sida fremst i boki. Her finst ei mengd avløysarar til kvart bokmålssord. Ein avløysar for *behaldar* kan t.d. vera *ilåt*, som etter har yver 140 undernemningar.

Her finn me avløysarar for unorske ord i so rikt mon at ingen som vil norska upp målet sitt, treng stå i beit. Langt på veg er det òg ei framordbok. Det beste er at me fær sjå ordi i setningar av ulikt slag med gode umskrivingar. Her kan dei òg finna hjelp, dei som vil skriva enklare og

klårare bokmål.

Umskrivingar og rettleidingar er gjevne på gjeldande rettskriving i nynorsk, som rimeleg er; men det byd ikkje på vanskar for den som vil bruka ei meir tradisjonell rettskriving. - Det hender vel stundom at ein kan mislika ei slik ordfelling som vert godkjend; men då kan ein velja ei onnor som står der.

Dette er ei uppslagsbok som burde finnast på alle offentlege kontor, og då serleg på alle heradskontor. Me lyt venta at i minsto dei nynorsk-herad som no hev slege seg saman i eit landslag, kjøper boki.

Forfattaren hev brukt mange uppslagsverk, og hev havt god stønad hjå dei som hev arbeidt med juridisk fagmål - alt frå Nikolaus Gjelsvik og fram til i dag. Han nemner òg andre hjelparar. Men hovudæra og takki skal Magne Rommetveit sjølv ha - for dette storverket som set skil i norsk målreisingssoga. Heretter treng ingen seja at det ikkje finst hjelp å få til norsk måldyrking.

Sigurd Sandvik

Boksamlaren Torleiv Hannaas

Av Einar Ådland

Vestmannen fekk løyve av Einar Ådland til å bruka dette stykket um vitkapsmannen Torleiv Hannaas som hadde vestlandsk målføreregranskning til serfelt. Hannaas la stor vekt på samlararbeid, og sansen for norsk mål vakna tidleg. Stykket var først prenta i Nytt fra Universitetet i Bergen nr. 1/93.

Hannaas-samlinga på Universitets-biblioteket i Bergen inneheld 12030 band og er ei av dei største, kan henda den største, nynorske boksamlings som finst her i landet.

Denne særsv verdfulle bokskatten har fått namnet sitt etter Torleiv Hannaas (1874-1929) som var professor i vestlandsk målgranskning ved Bergens Museum frå 1918 til han døydde.

Hannaas samla òg på andre bøker, og bygde etter kvart opp det største privatbiblioteket som har vore i Bergen, det talde vel 20 000 band. Av desse vart nære på 5000 selde på auksjon i Oslo i 1931. Vestmannalaget gjorde det mogleg for Bergens Museum å kjøpa hovudluten av den nynorske boksamlings.

Torleiv Hannaas var ein av dei mest kunnige og ihuga boksamlarane som har levd i vårt land. Han sette seg føre å samla alt som var prenta på nynorsk, bygdemål og landsmål. Han meinte at i «ei slik boksaming hadde ein liksom heile maalsoga liggjande fyre seg. Der kunde ein fylgja voksteren aar til aar, og sjaa korleis norsken et seg inn snart paa ein kant og snart paa ein annan». Hannaas samla bøker etter ein plan og eit kulturprogram som han formulerte slik i 1919: «No stend me nordmenn langt attum andre folk i boksaming. Og det er tvillaust ein kulturrell veikskap. Ja, eg vil segja so sterkt eit ord, at det er tvillaust ein kulturell faare. Serleg av den grunn at me ogso er fatigare enn andre folk paa offentlege vitskaplege boksaming(ar).»

Alt i ungdomstida hadde Hannaas utvikla ei sterk interesse for bøker. Så tidleg som i 1897 sette han opp ei liste over nynorske bøker, alfabetisk etter forfattarar, med utgjevarstad, prenteår og pris. Torleiv Hannaas var i åra 1903-05 lærar ved den private lærarskulen i Elverum. I den tida vart han kjend med skogeigaren, mesenen og folkeopplysningsmannen Helge Væringsaasen (1836-1917), ein av Bjørnstjerne Bjørnsons beste

støttespelarar i den radikale politikken på 1870- og 1880-talet.

Vinteren 1908-09 reiste Væringsaasen og Hannaas saman til fleire middelhavsland og til Midausten. Væringsaasen var ein stor boksamlar, han åtte til slutt 70 000 band, som han gav til Elverum folkeboksamling. Hannaas vart utan tvil påverka av denne særmerkte mannen, ikkje minst i boksamlararbeidet. Gustav Indrebø skriv i *Norsk Aarbok* (1930): «Hannaas var av dei ekte boksamlarane, ute etter fyrsteutgåvor og sjeldsynte prent; antikvarkatalogar var ein kjær lesnad for honom, og på bokauskjonar var han når han kunde. Han hadde den rette sporsansen og det rette tolmodet som skal til for å finna fram til slike bøker og prent som er vanskelege å få tak i. Og fint innbundne skulde bøkene vera, helst både dei store verki og dei små prenti. Likevel var ikkje Hannaas ein av desse råsamlarane, som dragsar og haugar i hop utan kritikk. Han samla etter ein plan.»

Nynorskbøkene er grunnstamma i Hannaas-samlinga. I tillegg er der samlingar av islandsk, færøysk og gamalnorsk litteratur, dessutan ei stor samling folkeminneskrifter. Den færøyske samlinga er rekna forspesielt verdfull; dei 500 banda utgjorde mest alt som til då var skrive på færøysk. Dei norrøne bøkene og folkeminnesamlinga særmerker Hannaassamlinga. Torleiv Hannaas såg det som ei viktig oppgåve å knyta nordmenn og frendane i Vesterhavet tettare saman og ville gjerne dela med andre den gleda han kjende ved å setja seg inn i den norrøne

bokheimen og kulturskatten. Han hadde mange venner i vest, særleg på Færøyane, ei øygruppe han gjesta fleire gonger. I 1928 skipa han til og stod føre ei norrønaferd til Færøyane, Orknøyane og Island.

Torleiv Hannaas var fødd i 1874 på Hannås i Hornnes i Setesdalen. Han arbeidde på garden til han var vaksen. Forældra hadde ikkje råd å kosta han på skule, difor laut han ta løna arbeid i storparten av skule- og studietida. Han las stort sett på eiga hand, og det gjekk snøgt unna. Før mellomskuleksamene gjekk han ein månad på mellomskulen, og før artium eit år på gymnaset. Då han skulle opp til artium, spurde han Kyrkjedepartementet om det var lovleg å skriva den eine stilten på nynorsk. Svaret var nei. «Han skreiv ein stil på nynorsk like vel, men lagde attå ei umsetjing til norskdansk. Det var den fyrste stilten som hev vore skriven på nynorsk til artium.» (Gustav Indrebø 1930).

I 1914 vart han stipendiat og frå 1918 til 1929 var Hannaas professor i vestlandsk målgranskning ved Bergens Museum. «Her i Bergen og på Vestlandet hev eg funne ei rik arbeidsmark. Her likar eg meg, og her vil eg vera,» skreiv han i 1927. (Jarle Bondevik 1988). Men berre to år seinare var han død.

Hannaas hadde vestlandsk dialektgranskning som særleg arbeidsfelt. Han vart tidleg gripen av ei sterk interesse for norsk mål:

«I 17-årsalderen las eg Ivar Aasens gramatik. Då vakna for ålvor hugen til å granska og dyrka det norske målet.» Han byrja òg tidleg å skriva opp folkeminne og målføre. Hausten 1901 fekk han rosande omtale for ei avhandling om «Konsonantlæra i Hornnes-maalet» som han hadde levert til Det historisk-filosofiske fakultetet, Det kgl. Frederiks Universitet. Dette arbeidet skreiv han før han i det heile hadde hørt ei filologisk førelsing.

I 1904 var han på Island for å setja seg inn i målet dør.

Hannaas fekk ikkje skriva så mykje, men noko av det som ruvar mest i produksjonen hans er utgåvane av Knud Leems ordsamlingar frå 1740-åra, som vart prenta i 1923.

Lenge arbeidde han på ei større av-

Til s. 9

Frå s. 8

handling om Setesdalsmålet, men ho vart aldri ferdig. Han fekk nokre småstipend til ei utgreiing om elvenamn i Hardanger. Han var på fleire samleferder i det høvet og skreiv visstnok opp ikkje så lite, men heller ikkje dette vart ferdig. Størst interesse hadde Hannaas for folkeminne. Alt tidleg tok han til å skriva opp, og han hadde mange planar om utgjeving. Men ikkje så mykje av det vart prenta. I 1921 kom eventyrsamlinga *Sogur frå Sætesdal*, ei bok som ifølgje Brynjulf Alver kan stå som mōnster på korleis eventyr skal prentast til folkelesnad utan å missa sitt verde som som vitskaplege kjelder. I 1917 gav han ut eit arbeid om hardingfela, som han tidfester og syner framvoksteren av.

Kvífor hadde han ikkje større vitskapleg produksjon? Brynjulf Alver kommenterte dette i 1953: «Om Hannaas såleis aldri vart kjend som folkeminnegranskjar, kom det seg ikkje av manglande givnad,

men av skort på tid. Veikskapen med arbeidet hans var at han kløyvde seg for mykje. Overalt såg han oppgåver som venta på han, oppgåver som han enno ikkje kunne gå framom, men måtte ta opp.»

Og slik såg Gustav Indrebø på dette spørsmålet i 1930:

«Samlarhugen, anten det no galdt å skriva upp folkeminne, eller det galdt folkekunst, eller bøker, er i det heile ein hovudtått hjå Hannaas. Denne samlarhugen trur eg òg forklárar kvífor Hannaas kom til å skriva mindre enn dei kanskje venta av honom i ungdomen, og i alle høve mindre enn me kunde ha ynskt; - for me kunde ha ynskt meir, so vel ifråseg-gjort som det er, det som han sende ut. For det fyrste stal samlararbeidet beinveges øgje mykje tid. Um me berre tenkjer på boksamlingi, so stort som Hannaas dreiv det, so måtte arbeidet med å taka imot og korrespondera um bøker, halda orden på avisor og tidsskrifter, - det

reine kontorarbeid, taka ein stor lut av arbeidstidi. I ser sidan han ikkje hadde kontorhjelp.»

I 1920 tok Hannaas til med utgjevinga av *Norsk Aarbok*, eit tidsskrift for høgnorsk, d.e. rotekte norsk mål. Han var ansvarleg for ti årgangar av dette, som skriftstyrar og utgjevar. I målreisingsarbeidet hadde Hannaas ein framståande posisjon. Han var formann i Vestlandske Mållag og i Noregs Mållag dei siste åra han levde.

Kjelder:

- Brynjulf Alver: «Torleiv Hannaas». Årbok for Universitetet i Bergen 1953.
- Bibliofilkklubben. Medlemmer 1922-1932 og deres boksamlinger. Oslo 1933.
- Jarle Bondevik: «Torleiv Hannaas. Professor 1/7-1918 - 18/11-1929». Frå smått til stort. Nordistikk i Bergen gjennom 70 år. Eigenproduksjon Bergen 1988.
- Gustav Indrebø: «Torleiv Hannaas. Liv og arbeid». Norsk Aarbok 1930.

Einar Ådland

Allsidig kulturverksem i Hordaland 724 tiltak med 64 000 deltagarar siste året

Hordaland Folkeopplysningsråd og Folkeakademi (HFOFA) hev halde årsmøte på Grand Hotell Terminus i Bergen, med 55 utsendingar og styremenn til stades, og millom gjestene var stortingspresident Jo Benkow, Per Bygnes og Henny Leegaard Tvedt som er formann og varaformann i Folkeakademienes Landsforbund, fylkeskultursjef Aasmund Mjeldheim, og formannen i Kultur og friluftsutvalet i Hordaland, Else Kind Hevrøy.

I opningstalen sin viste formannen i HFOFA, Berit W. Eldøy frå Stord, til ei allsidig årsmelding som fortel um ei sers allsidig kulturverksem i fylket i året som gjekk. 742 tiltak med i alt 64 000 deltagarar stadfester aktiviteten. Alle kulturtildi i fylket hev me teke i bruk, sa formannen, også kursupplegg for Norsk kulturråd, og HFOFA hev òg vore fødselshjelpar for det nye forum for kunstnarar som skal ha skipingsmøte i Ulvik i Hardanger 2. oktober. Trass i gode resultat må me stendig styrkja den organisatoriske og ideologisk sida av arbeidet.

I dryftingane um årsmeldingi spurde Rolf Schoder um stoda for folkeakademii, og formannen i Landsforbundet, skulesjef Per Bygnes, svara at landsstyret hev vore upptekne av å styra midlane til denne

verksemdi rasjonelt. Me ottast litt då me innførde råmetilskot, men me slapp avgrensing, og folkeakademii fekk lovord for at dei hev synt disiplin i arbeidsåret. Det er brukta 20 000 ekstra til folkeakademii.

Nils Storebø, Kvam, sakna noko av folkekulturen i opplysningsarbeidet no, og Per Bygnes sa at Hordaland er eit typisk norsk fylke, med spreidd busetnad. Dei små grøndesamfund må ha likeverdig kulturtildi som dei store sentra. Og her i fylket hev HFOFA gjort mange slags hus til kulturhus (skular, ungdomshus og andre). Innsatsen er imponerande.

Ein kritisk merknad um bruken av ordet «stemmer» i meldingi kom frå Ludv. Jerdal. Han vilde ha det tradisjonelle ordet i norsk - «røyster». Møteleidaren svara at dette skulde dei retta på i meldingar heretter. Det var god song og upplesing i tillegg til åsmøtesakene, og ved valet vart Berit W. Eldøy samrøystes attvald til formann. Til styret vart attvalde Einar Lotsberg, Fjell, og Tom Gunnar Horn, Askøy, og ny i styret vart Edel Gleditsch Eldøy, Hålandsdal. Att frå fyrr stend Eli H. Gustafson, Åsane, Oddvin Egge, Voss, og Brynhild Horvei, Bergen. Varamenn vart Severin Overaa, Åsane, Bjørg Kvistad, og Anne Wester Breistein, Austevoll.

Dag og Tid skifter ham

Frå og med 7. oktober 1993 hev den nyorskerveavisen Dag og Tid skift ham, rett nok på ein varsam måte. Dag og Tid tok til å koma i 1962 og er no inne i 32. årgangen - ein god mannsalder etter gamal reknemåte. Det vart sett store voner til bladet då det nærla seg fødsla, og jamvel um det til tider hev kava i motbakke og lote slita seg igjenom eit kniphendt tilvære, vil me segja at Dag og Tid stort sett hev levt upp til vonene. I alle høve hev det både vore seigliva og småtærande når det trongst, og i dag er Dag og Tid inne i ein å kalla velstandsbolk. Ikkje rettare me veit ber det seg, og det er dertil ei manglagd og innhaldsrik vekeavis som, meiner me, trygt tevar med alle andre vekeavisar.

Dag og Tid byrja i tabloidformat. Og tabloidavis hev det vore sidan, frårekna siste 6 åri då det hev kome i noko dei kallar Berlinar-format, nokre få centimeter meir i høgd og breidd enn tabloidavisone og litt meir lefsut, eit format som Dag og Tid og Klassekampen hev vore åleine um. Men no er det attter vorte tabloidblad. Og det hev vunne på den nye utformingi, med ny spaltebreidd, ny titteltypografi og i det heile ein friskare utsjånad. Arnhild Skre og Rainer Jucker er meistrar for den nye bladbunaden. Dessutan vert D&T heretter ferdig tilstelt på dataskjerm i bladstova. Duplotrykk er prentar som tidlegare. Det er grunn å ynskja til lukke!

Ei heil bygd heidra Knut Horveis minne

Tekst Ludv. Jerdal / Foto Ingi Toftatun

Minnestemna på Horvei og på Bolstadøyri for diktaren og bonden Knut Horvei som var fødd for 100 år sidan, vart ei stadfesting på kva ei bygd kan makta å få i stand, i ei tid då det kan sjå ut til at folk helst sit og tek imot, frå fjerrsjå og radio. Bygdefolket på Bolstadøyri, med Bolstadøyri ungdomslag i brodden, hadde skipa ei kulturstemna som varde mest heile dagen, og som vart ei vyrdeleg hylling og takk til ein mann som gjennom eit langt liv var med og sette farge og vekte liv, ikkje berre for sitt eige bygdesamfund, men for heile landet.

Laurdagen 28. august vart ein solfylt og strålende dag. Og «Slottet» som Knut Horvei fekk reist på garden sin i 1929, var første samlingsstaden. Sonesonen Einar Horvei er lærar i bygdi, og han tok yver det staselege huset, teikna og pruda av vossakunstnaren Magnus Dagestad, saman med kona May-Britt Torkildsen. Dei tri borni deira, Knut, Solveig og Maria, var til liks med foreldri i nasjonalbunder. Eldstemann er 9 år. Alle vart synte ikring i det romslege huset, og kaffi og rundstykke og kakor vart bodne fram i rikeleg mengd. Innrykket var stort, langt yver 100. Dei kom frå Bolstadgrendi, frå Voss, frå Bergen og frå Oslo, og jamvel frå bygdi med Momarkedet.

Neste stogg var ved gravi til Knut Horvei på Bolstadøyri. Formannen i Bolstadøyri ungdomslag, lærar Thor Erling Larsen, la ein krans ved minnesteinene, og til tale valde han diktet av Olav H. Hauge -

Bratt fjell gjev bakgrunn for kyrkjegarden på Bolstadøyri. Stemnelyden samla ved gravi til Knut Horvei.

«Ein gamaldags nordmann» - det um finntoppen, finngraset som veks på mager grunn og er so vanskeleg å slå. Thor Erling Larsen styrde seinare dei two festsamkomone i det istandsette ungdomshuset Valhall, og han styrde framifrå godt - og hadde eit kulturprogram av høg klasse. Tri storspelemenn frå Voss spela gamle slåttar. Eirik Finne las ein prolog som gav den rette stemning, og då Marit Forthun seinare helsa frå Horvei-ætti, so bar ho òg helsingi fram på verseføter. Elevane på

Rongen skule var med, dei song og las, og spelte blokkfløytor. Jostein Forthun og Mai Siri Mykletvedt førde fram tekstar frå Knut Horveis diktning, og Evanger kyrkjekor song og heldt seg til songar av Knut Horvei.

Bordseta baud på fyrsterangs rjomegraut, koka av meisterkokkar, og spikjemat, og alt det andre var òg av beste slag.

Vestlandske Teaterlag spelte eit Grieg-program, Reidun Horvei gjorde lukka med songen sin, og det same gjorde skodespelar Agneta G. Haaland som var komi frå Oslo og som hadde helsing med frå mori Anne Gullestad som nyleg var ute for ei uheppa og ikkje kunde koma.

Hovudtalar på festsamkoma um kvelden var høgskulestyraren og forfattaren Ingjald Bolstad, granne til Knut Horvei og vel heime i hans tankeverd. Knut Horvei var eit resultat av arv og miljø. Han las og han tenkte, og han skapte grortid for kulturarbeid. Og jamvel i motgang sa han ja til livet. - I helsingi frå Voss herad skildra Anders Rio Knut Horvei som diktarhovding, vassvøring og verdsborgar, ein åndshovding i Vossaveldet som også var fin måldyrkar og tradisjonsberar. Og teatermannen Paul Skoe sa at noko av det største som hadde hendt honom var at han vart kjend med Knut Horvei. - Ludvig Jerdal helsa frå Vestmannalaget og andre vestmannasamskipnader der måldyrkaren

Det storfelde «Slottet». Den nye eigaren ved inngangen, sonesonen lærar Einar Horvei (til høgre); kona hans, May-Britt Torkildsen, og dei tri borni deira, Knut, Maria og Solveig. Mannen til vinstre i færøybunad er færøyingen Ingi Toftatun som er aktiv i Vestmannalaget.

Til s. 11

Fjurtandi September attkome

Færøybladet *Fjurtandi September* som er talerøyr for Tjódveldisflokkurin hev teke seg ei kvileykt frå i vår. Årsakene treng me snaudt spryja um i våre kniphendt tider. Det er ikkje fyrste gongen bladet hev vore i vanskar. For eit par år sidan hadde Fjurtandi ein heller lang stogg.

Denne gongen skulde bladet koma att til olsok, vart det sagt. Men det drog no litt lenger ut med upphaldet, korso. No er bladet likevel attkome, og vonleg kjem det regelfast som tidlegare, two gonger i veka.

Det heiter m.a. i *Oddagreinin* (spissartikkelen): *So sannförd vit tjódveldisfolk eru um stevnuna, eins væl vita vit, at ikki öll taka under vid hesi stevnu. Tí fer bladid ikki einans at bera fram floksins sjónarmid, men eisini at fremja greidan tíldindaflutning og birta uppundir politiska ordaskiftid.*

Vonleg skynar Vestmannen-lesarane nokolunde dette. Sannförd = yvertydd; takar undir vid = stydja; einans = einast; sjónarmid = synspunkt; birta uppundir = nöra upp under.

Frå s. 10

Knut Horvei var hugheilt med, og han minna um den eigenarta Nygardsringen. Arne Sanden var komen austfrå og hadde valt ut ein bundel med visdomsord frå Horvei-bøker, og Kjartan Rødland og Jostein Mæland var i storform då dei fortalte kvardagsminne frå grendi. Rødland skildra kvardagen, og Mæland hadde tilmed vore gardsdreng hjå Horvei, tilmed saman med diktaren Tore Ørjasæter. Det må ha vore ei fantastisk tid, med den eine diktaren til husbond og den andre diktaren til tenestdreng! Og son til Knut Horvei, bonde Magnar Horvei, fann dei rette ordi då han takka for ein minnedag med attersyn på ei mangslungi tid. Stemnestyrrar Thor Erling Larsen gløynde heller ikkje å kalla upp til scena flokken som stod attum koking av rjomegrauten og alt matstrevet elles. Takk til heile grendi for eit gasta kulturtiltak!

Ungdomshuset «Valhall» på Bolstadøyri var møtestaden etter samkoma på Slottet. Huset hev eit velklingande namn, og Bolstadøyri ungdomslag hev sett det i god stand nyleg.

Meld deg inn i

Ivar Aasen-sambandet

Ivar Aasen-sambandet er ein landssamskipnad som hev til fyremål å berga og dyrka det norske målet på heimleg norsk og norrøn grunn i samhøve med verket å Ivar Aasen, varna det mot uppblanding, uppløysing og avgloyming, og trottugt arbeida for at det til kvar tid og på alle umkverve kann vera ein fullgod ordleidings-reidskap for nordmenn.

Sambandet er ope for lag og einskildmedlemer. Lagsfolk kann gjerne vera med i andre mållag.

Lagsskatt for einskildmedlemer 1993 kr. 50,-.

Postgiro 0814 20 27 209

Innmelding til kassastryren:

Ivar Aasen-sambandet

v/Torolv Hustad

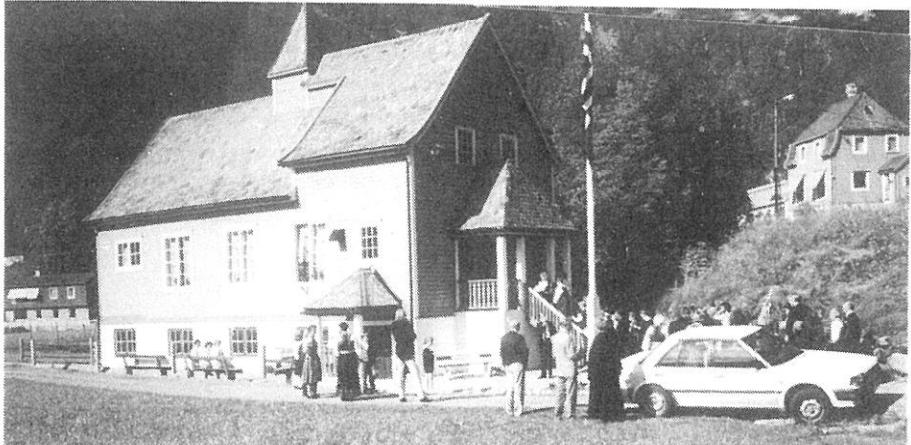
Elvenesvegen 10 C

5050 Nesttun

Tlf. 05-10 15 32

I framgrunnen «gamlestovo» der Knut Horvei budde.

MOT PARINGSTIDER

Av Arne Horge

«Sauebukk», er det sume som segjer, og ordet «vêr» er det fleire som brukar, men her i bygdene og i alle fall radt vest til Åseral kallar me hann-sauen for «bekar», og ved det at den røynde målgranskaren S. H. Schjøtt har ordet «bekar» på prent i ordboki si, vil eg halde fast ved det ordet, som i fleirtal vert til «bekrar» og i samansetjingar til «bekre».

Nørdst i Numedal ligg Nore og Uvdal herad. Der kom kjeringi og eg farande med den vesle lastebilen vår. Me kom yver frå Hallingdal og bakpå lasteplanet hadde me spælbekaren Hallingblåen med kåringssummer 9129314 på eit fiolett plastikkmerkje i øyra. -

Spælsauen har stutt rove, det kallast spæl, dei har two slags ull, fin botnull og grøvre lang dekkull, og når ein spælsau vert kalla blå, har han kvit botnull og den lange rake silkeglinsande dekkulli er ei blanding av kvite og svarte hår. Det finst kvite og blåe, ramsvarte og gråe, brune og hysjute spælsauer, og med myrk let fylgjer gjerne sokkar og bles og krune. Spælsauskinn er utifrå vene prydskinn på grunn av dei lange glansfulle dekkhåri, og når dei er leta, syner dei heller ikkje so snøgt bruken um dei ligg i bilen eller yver bordbenkjer innomhus, og til skinnfeldar i sengi fær du ikkje noko likare enn feldar av vaksne, kvite grabekrar av spælsauslaget, for kvit ull er ørlite sterkeare enn leta ull.

Dagen halla. Me køyrdie gjennom furuskogane etter den lange Tunhovdfjorden.

Me skulde ha kome tidlegare av stad, men bekrekassa laut snørast på planet, Hallingblåen lyftast inn, og deretter feste two hesteplegg yver kassa, for Hallinblåen skulde fram til paringstider frisk og fin, han hadde vorte klypt ein god månad tidlegare, og enno var ikkje ulli lang, han laut hava det lognt og godt.

Kjeringi dundra og køyrdie utetter Tunhovdfjorden. Her var det kjøld og vetroføre og sporut veg. Snjøen hekk i baret. Myrane var kvite. Kvite høge og drustelege fjell vest um Tunhovdfjorden. Skyene hekk lågt mot nutane, her og der sprakk dei, me såg himmelen, djupblå i aust, turkis med raudnande skyer i vest, men fjorden låg svart og vindstill og islaus og tagal utetter mot dammen, der vegen og tunnelen stupar ut mot tettstaden Rødberg der Numedalsbanen stoggar.

Eg sa at her ved fjorden ein stad låg gardsbruket Bustraum som vart demd ned då staten bygde ut Tunhovdfjorden først i hundredåret. Folket hamna etter kvart i Nes i Hallingdal. Gamle kona spurde sidan um det fanst nokon som kunde syne henne «den man Staten», ho skulde so gjerne ha tala nokre ord ved «den man Staten», klaga ho seg seinare so lengje ho levde.

Stivtela furubar, stivtela granbar, snjø i baret, det rørde meg ikkje i hjarta, men raudbrunt bjørkjeris og grøngule seljekvistar der ein solsleik hadde vippa snjøen av, det lova ein ny vår, sjølv no, fyre advent.

Til høgre yver Tunhovddammen, og eg rokk kika ned i timbrerenna. Det vokser småkjerr på botnen. Det laut ha vore årevis sidan vatn og timber før dundrande ut denne renna på veg mot Rødberg. Frå ålmannvegen skode me ut Numedal der skodda låg utbreidd med ein ny avglangs av sol i seg millom ville fjell og gøynde nye fjordar, Norefjorden og Kravikfjorden. Øygardsgrend heiter bygdi ned mot Rødberg. Eg undra meg yver dei store bordkledde husi ute på haugane gjerne i tre høgder med glasveranda. Sumarstid daudar nok flugone i fred attum alle glasi, tru kva von og draumar dei hadde folk som banka upp desse digre kassone her uppe i denne endebratte bygdi? Kanhende kraftverket? Lell likte eg desse husi betre enn dei stakkarslege hyttone med eternitkledning uppe ved Tunhovdfjorden. Me køyrdie tett innåt kraftverket, ein mannsleg bygnad i nyklassisistisk stil med ein dåm av kaldsleg makt kring seg. Og ei makt hadde lagt skinnone på Numedalsbanen under snjøen. Me såg svillone som bleike skuggar i jamt sprang på snjøflata når me fylgde jarnvegslina.

Me var komne ned på låglandet, sa me. Me såg på raunebærklasane som hekk tett i tett med snjø på. Når raaunebæri frys og tinar, frys og tinar, fortalte kjeringi, då tek dei til å gjære og det lagar seg alkohol i bæri, hadde ho høyrte, og når sidensvansane et av bæri, vert dei på ein snurr, og då er det at dei kan fljuge beint på telefonleidningar og glasrutor og drepa seg, sa ho. Eg såg ikkje ein einaste sidensvans i raunane utetter Norefjorden. Kanhende låg dei heime ogsov rusen ut med hovudverk etter ein sundfrosen sumar, for alle kunde vel ikkje ha gjort ende på seg i fylli. Svarte fjorden gav att fjellsidor, skog og gardar, so vart det grådaud is. Ved skiltet mot Lesteberg gav isen upp og fjorden vart svart på nyt.

Roden i vest stridde lengje mot gråe lufti. Ljosed i glasrutone hjå folk vart varmare. Ljosi på Veggli Auto lokka oss inn. Bekrekassa var dekt av snjø og væte, men inni hjå Hallingblåen var det lognt og godt. Eg spurde den innfødde attum diskon etter snøggvegen vestetter Vegglijelli. Då lo han godt og fortalte at der låg 70-80 cm drevsnjø. Ja, for det laut vera ein innfødd, han hadde ring i øyra og gullkjedor kring halsen. No var eg komen langt heimanfrå, tykte eg.

Gjenom Rollag fekk me skreddartimen. Då stilna praten. Har du vore ved Rollag stavkyrkje, gode lesar? Eg var der for mange år sidan. Eg hadde vore på travkøyring på isen ved der Numedalslågen lagar Pikerfoss og åtte ikkje kongens mynt i pungen. Då vart det ropt på hovslagar, og det var han Glen Olsen frå Drammen som kom med

HIV UT BOKMÅLET!

Det er kva Norsk Målungsdom (NMU) meiner me skal gjera i dette landet.

Korleis me skal gjera dette kan DU lesa om i meldingsbladet åt NMU - EG.

EG kjem ut med seks nummer i året, og det kostar berre 120 kroner for ei årstinging. (Medlemmer i NMU får bladet gratis)

TING EG OG LES UM: grunnlaget for målreisingi, organisasjonsstoff, nasjonale spørsmål i andre land, målbruk og normattalemål, friske ordskifte, og mykje meir for målinteresserte!

JA, eg vil tinga EG

Namn:

Adresse:

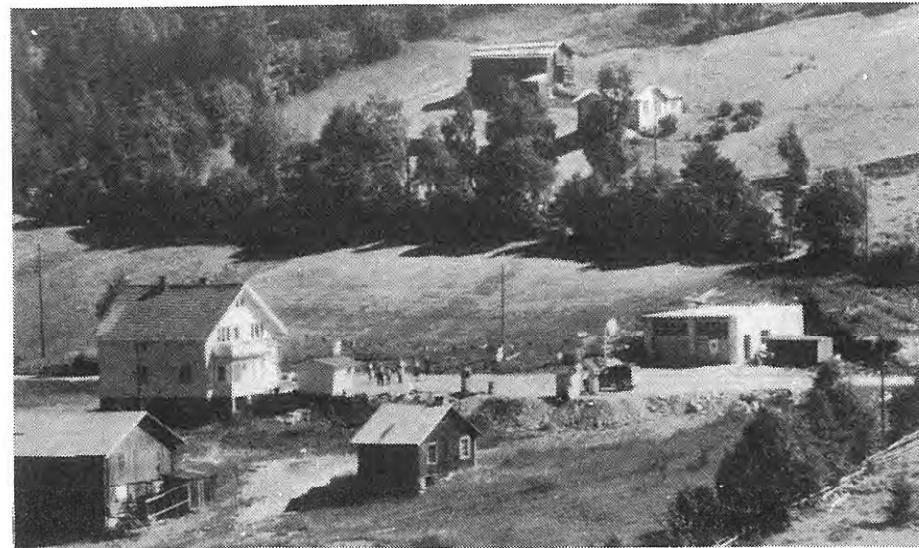
Poststad:

Send åt: Norsk Målungsdom, Nordahl Bruns gate 22, 0165 Oslo, tlf: 22 36 40 43, Faks: 22 36 40 68

Til s. 13

tråvarmerri Skogstjerna, og eine skoen hadde vridd seg laus. Unge Glen Olsen, drøymar og kjeltring, tråvkøyrar og hestehandlar, honom kjende eg. Seinare skulde han upp dalen. Eg lånte meg reidskap og tok arbeidet. Etter stemner spørde han meg kva eg skulde hava. Jau, svara eg, eg vil få aka med deg so langt du skal, og gjennom Rollag skal du køyre bygdavegen på austsida av Lågen og stane ved Rollag stavkyrkje eit lite bel, og eg vil hava eit mål mat på Rødberg. - Det var på ettervinteren. Myrkret kom nede på jordi, men himmelen var ljós og skir. Eg vadde snjøen kring Rollag stavkyrkje og såg på henne mot himmelen. Då eg kom attende å dyrebilen, hadde han Glen lagt toppluva mot bilglaset og halla hovudet innåt ogsov som eit barn hjå ho mor.

Djudpedal bru, lyste eg ut for kjeringi, Lågen gjekk svart under oss, nò kom me til Flesberg. I vest hadde kveldsroden slokna, men ein ny rode steig opp framfyre oss, ljoset frå Numedalsbruket fylde dampen frå materialturka ende til vêrs høgt uppe i kveldsmyrkret. Nede på jordi kraup menneskjebustadene i hop under den rauda skyi i lag med skogen og det rare vesle kyrkjetånet. Det er forresten eit liknande tårn på Svenekyrkja nærmare Kongsberg, kan det vera same byggmeisteren, tru? Og ved Flesberg vart skinnegangen for toget snjørein og bukta seg vakkert i lendet. Eg trudde det laut vera frå flishenting ved sagbruket, sa eg ved kjeringi. På tettstaden Lampeland skein Statoil-stasjonen som eit mammons og toskeskaps tempel. Alle kvitljosi og all stasen kring eit misfoster av eit namn. det skulde ha vore «Stateoil» eller «Statsolje»? Og ved sida av oljetempelet var det bygt opp ei mange meters høg lampe for «Lampeland» endå det namnet tyder «det fredelege landet». Ei historielaus handelsånd var påtrengjande, og det vart ein lette å koma ut att til skog og gardar med gule ljós i rom til å leva i. I myrkret kom bjørkji og selja og raunane burt,

Dette er eit gammalt postkort frå Hovin i Telemark, «Oppbygdi Handel» held framleis til i det tvihogda kvite huset til vinstre.

medan bartrei tok mot billjoset og vart varme og rada seg venlegt imot meg gjennom skogane. Gulkvitt kom bilar oss til møtes, og ved vognaskjelet mot Jondal fekk me ein snjøkave, og sanningi i eit Leif Lundgrenbile kom til meg, «Snøvær», i 1976.

Tvert yver dei flatte bøane i Jondal skimta eg ein bratt ås. Kanhende kom me upp i snaudfjell på veg mot Bolkesjø, tenkte eg. Eg skulde so skrekkeleg lata vatnet. Men først hadde eg slik hug til å koma meg upp yver tregrensa, stige ut or den innestengde bilheten, lata fjellsnoi kle av meg, sjå drevesnjøen fylle kræmarhuset og viske ut den gule rosa innan eg fekk knept att, få ein tokke av naturi sin stordom og endeløyse. Eg vart vonbroten. Det hjelpte ikkje at me køyrdet gjennom den fine Helleberg-grendi der den namngjetne timbrehoggaren og langrennslauparen Niri Helleberg høyre heime. Honom hadde eg stødt tenkt på i lange seige tak yver kvite viddor. Men det var skog og skog, og straks fyre Hovin vilde ikkje blæra meire. Eg stod i myrkret og høyrdet berre ein døyvd sus i grantoppaane, og laga eit drusteleg hol i våt snjø, og kanhende står det der enno. - Drivkvite Ble-fjell fekk vera urord av meg. Vegen gjekk utanum.

«Oppbygdi Handel», las me på ei krambu. Eg freista å tenkja meg korleis ein kræmar kunde sjå ut som våga å bruka heimemålet, til og med i-mål, truleg var det eit kvende, ho laut vel vera tung og trygg som ein ost. Kanhende likna ho på brøytebilen som me tok att ved Espeset bru. I ein kvirylende snjøgauv med blikande varseljos låg han klistra åt autovernet og blinka oss framum nett i rette stundi, det laut ha vore ein lommekjend kar ved rattet, ja eg trur det var ein kar denne gongen.

Me visste ikkje at me hadde Tinnsjøen under oss til vinstre. Gjennom myrkret såg me ikkje dei svarte strendene mot Atrå og Vestfjorddalen. Gaustatoppen var gøymd i skyi, men det såg me ikkje. På Gaustad-top-

pen var det nett som på Sinai-berget då Moses gjekk upp åt Herren. - «So steig Moses upp på fjellet, og skyi sveipte seg tett ikring nuten», 2. Mosebok 24. kap. 15. vers.

Snart kom dei raudgule gateljosi i Tinn Austbygd fram. Hovudvegen skar til ned mot dei, men me tok av til høgre opp millom spreidde gardar og fann fram til Tollefjord der både me og Hallingblåen vart vel mottekne. Bonden på Tollefjord tykte at Hallingblåen var ein gild bekar. Han kom til å verta mykje brukta, sa han, til våren kom det til å springa smålamb etter Hallingblåen i grøne bakkar yver heile Aust-Telemark, meinte han.

Då eg gjekk til sengs den natti, vart eg vare ei gamal klok bok på nattbordet med svarte bredor. Eg trudde sjølv sagt at det var Bibelen. Det var det ikkje, det var boki «Matstel og Husstel for almindelige Husholdninger» av Olaug Løken, 3. Oplag, Christiania 1912. Eg var kome til skikkelse folk likevel, tenkte eg, dei kjende livsens gang frå paring til fødsel og frå fødsel til slakting. Etter eg hadde sovna, klårna vêret i nattemyrkret. Skyi kring Gausta-toppen letta på seg og vart burte mot stjernehimmelen, og Vår Herre fôr same vegen.

DAG OG TID

Grundige og viktige artiklar -
slik dei står skrevne i Dag og Tid -
vert lesne og verdsette.
Folk skumles ikkje
Dag og Tid.
Dei les henne.
Dei har tillit til henne.
Dei handlar.
Er det ikkje ei slik avis du òg vil lesa?

DAG OG TID A.S.
Karl Johansgt. 13
0154 Oslo
Tlf. 22 11 14 55
Faks: 22 41 42 10

JA, eg ynskjer å tinga Dag og Tid:

- 1/1 årstinging kr. 420,-
 1/2 årstinging kr. 225,-

Namn: _____

Adr.: _____

Postnr.: _____ Posstad: _____

Telefon: _____

Ubunden vekeavis

Minne um Niels Juel

Av Sigurd Sandvik

Den 26-år gamle bonden Niels Juel, klostergods-eigaren, sette i pennen «Logerna fyre Haalsnøy Bondelag» i 1857. Året før hadde han skrive eit langt brev til Ivar Aasen på landsmål. I 1868 sette han i gang den første folkehøgskulen på Vestlandet på Halsnøy kloster saman med Wollert Konow. Juel kom sidan på Stortinget, og var med og sette opp framleget om å jamstella landsmål med «det almindelige bogsprog» i 1885. Alt same året førde han møteboki på landsmål i Fjelberg herad.

Måløringi i lovene for bondelaget er utrøleg god til å vera av ein som hev lært seg «maulet» på eigi hand. Me legg merke til at han brukar ikkje stor førebokstav i namnord, som dei vanleg gjorde i den tid. Elles er kommasetjingi noko uvanleg for oss; men i den tid skulde setningane skiljast åt med komma.

Det er kosteleg å leggja merke til at laget frå fyrst av hadde berre dei fire underskrivarane til medlemer. (Sjå § 3.) Men dei vart fulla fleire, og føremålet med laget er greidt.

Det som er mest å leggja merke til, er li-kevel siste paragrafen, med ei sterkt kjærleksfråsegn til det norske målet. Etter dette må ein kunna seia at at Halsnøy Bondelag var eit mållag, visseleg det fyrste i landet.

Haalsnøy Bondelag

Protokoll

Avskrift av logerna fyre laget:

Haalsnøy Bondelag vilja me kalla dette lag, som no skal ihop fyre te slaa lag som standsbrødre og viner. Me vilja her arbeida ihop te fælles gagn og hugnad og serdeles er dat fyre landbruket me no slær oss ihop.

- Me vilja soleides høyra av kvarandre kvad vokster av korn, potetor, gras, fe, alda og meir, som me hava, at me alle kann hava gode sortar og njota godt av dei største avlingarne. Me vilja og høyra av kvarandre kva aakrskifte og andre innretningar me hava, at dan eine kann læra av dan andre. Me vilja hjelpe kvarandre te faa fat paa ting som: fræ og nye reidskap m.m. og alt som samvirknad i vinskap og virkalyt kann føra til.

§ 2. Til lagsbrødre vilja me hava alle som leva taa sin jordveg og haya hug te arbeida seg fram til nokot betre en dan beintframme gamle dyrkingsmaaten. -

§ 3. Skulde laget koma te telja meir en fira lagsbrødre, so veljast ein styrar, som skal føra ordet og styra slikt, som laget kan vilja paaleggja han. Han skal mottaka nye lagsbrødre etter § 2, dei gera dei ikke te skriva under. Han samankallar til større samlingsdagar og syrgjer fyre plass te halda dei paa. -

§ 4. Bondelaget kem ihop so ofta dat kann

lata seg gera helst preikedagar. (Daudorsaki! ikki hefta tid!) -

§ 5. Til møte medtakast nye bøker um landbruket, som ein heve fengjet fyre te syna kvarandre, likaso bøker av Eidsoknaboksamling som ero nyss tilkomne. So snart ske kann, skal laget halda ei landbrukstdend, som skal, etter at hava gjengjet rundt liggja til ettersyn paa samlingsstaden og dan, som eiger denne skal vera ansvarleg fyre, at ingen framande - eller nokon - ferer illa med henne. -

§ 6. Skulde laget soleides einast um at legja pengar ihop til eitkvart gagnlegt, so maa sidan ingen unslaa seg fyre betala. -

§ 7. Daa laget fyre ein stor del er stiftat av fedrelandskerleik og stiftalarne ero gjenomtengde av dan sanning, at ingen kann elska sit fødeland utan han ærar det viktigaste særkennet Maalet, so maa her *ingen talast* utan han idatminsta i samlingen talar *norsk*.

Eide dan 12. april 1857

Niels Juel, Adolf Nielsen, Michal Jakobsen, Lars Larssen.

Sigrid Helene Lauen

Sigrid Helene Lauen, Lauen i Hægebostad, er død, 87 år gammal.

Helene Lauen var fødd i Chicago, USA; mor hennar døyde tidleg, og Helene hadde uppvekststøri sine hjå ei morsyster på Espeland i Kvinesdal. Ho høyrdie til ei stor slekt i Kvinesdal, og i unge år var ho med i Kvina ungdomslag som på den tidi hadde ein aktiv ungdomsflokk. Ho vart gift med lærar Ånen Lauen fra Hægebostad som på dei tider var lærar på Haugland skule i Kvinesdal. Etter nokre år søkte Lauen lærarpost i heimbygdi, dei flytte til Lauen og tok yver farsgarden hans der. 6 born voksa opp i heimen, og av dei lever 4. Der er mange barneborn og oldeborn.

Helene Lauen var eit strålande menneske, ho var venleg og hjelksam, og ho hadde mange interesser, ogso for kristeleg verksemd. Mannen Ånes Lauen gjorde eit storarbeid då han samla tilfang til bygdebok for Hægebostad, og i det arbeidet hadde han god hjelp av kona. Ho òg hadde sterke interesser for soga um gamle tider. Bygdeboki vart prentaa og utgjevi etter at Ånen Lauen var død. Det er eit ageleg verk med gards- og åttesoga for gamle Hægebostad herad, 450 store boksidor.

Helene Lauen heldt uppe sambandet med slekti i Kvinesdal og med sine mange nye vener i Hægebostad, og ho samla ofte ætti i heimen sin. I det siste hadde helta hennar ikkje vore god, so dødsboden kom ikkje uventa. Men ho var eit menneske som mange kjem til å sakna.

LUDV. JERDAL

makt
mai lo bo
mai

- * Mål og Makt er tidsskriftet til Studentmållaget i Oslo
- * Mål og Makt er det leiande målteoretiske tidsskriftet i målrørsla
- * Mål og Makt kjem med 4 nummer i året og kostar 90,- kr i 1993
- * Mål og Makt nr. 4/1992 har kome. Der finn du:

Det nynorske huset treng vøling av Ola Breivega
Om formatering av språk og folk av Olav O. Randen
Språkleg tradisjonalisme. Melding av K.E. Steffens: Mønstre i opplosning av Kjell Venås
Mytar og motmytar. Om "norsk" og "islands" i sogetida av Lars S. Vikør

-
- Send meg M&M nr. 4/91 **Målørsia: Feil farge til feil tid?**, 20,- kr
  - Send meg M&M nr. 1/92 **Bymål. Norsk kulturpolitikk**, 25,-
  - Send meg M&M nr. 2/92 **Talemål**, 25,-
  - Send meg M&M nr. 3/92 **Språk på Nordkalotten**, 25,- kr
  - Send meg M&M nr. 4/92 **Nynorsk vøling eller nynorsk bøling?**, 25,- kr
  - Eg tingar M&M i 1993 for 90,- kr og får nr 4/92 gratis

NAMN: _____

ADRESSE: _____

POSTNR: _____ STAD: _____

Send til: Mål og Makt, Nordahl Bruns gt. 22, 0165 OSLO

Garm d.y.:

Fram i dagen

I gamle dagar hadde bladet DAGEN eit uvanleg godt språkleg ord på seg millom målfolk. Dette utan tvil takk vere redaktør Arthur Berg, som rett nok kjem frå Vestfold, men like fullt er både i-målsmann og målreinsar og me veit ikkje kva. At han i tillegg til den språklege justisen stod for eit bibelsyn som sume kallar fundamentalistisk, fær so vera, me vil ikkje segja noko um ei slik sak, det er nok av andre som gjer det. Det var i dei dagar formannen i Vestmannalaget heldt hus i same DAGEN, han som sette verdsrekord i å ha lang formannsbolk i dette laget som aldele hev havt styre, berre stjorn. Då heldt bladet målstigen sin rein då.

Tidene skifter, veit me. Han som steller med bladstjorningi i dag - for å halda oss i stilten - les visst bibelordi fundamentalistisk nok, me hev ikkje høyrt anna, men me vil vedvarande ikkje segja noko um det. Til liks med sume andre hev me kome til den livslærdomen at er det noko du ikkje skal leggja deg burt i, so er det partipolitikk og bibeltolking. Nok um det. Um målet derimot - ja, som lesarane veit so er målet sjølve grumemnet vårt, det.

Ei spalta i DAGEN heiter «Fram i dagen», ein god tittel, lyt me sanna. Han som steller med denne spalta heiter Knut, skynar me, og me trur dertil at han er sunnmøring. Då er det sjølv sagt god grunn til å venta seg det verste. Innhalde i spalta er blanda drops, å kalla, med småstubbar, vitsar, songtekstar og slikt noko. Litt av kvart med andre ord, uhøgtideleg lett-korn, ofte. Innsendt av lesarar eller plukka i mark eller utmark, ikkje veit me.

No les me ikkje spalta fast, me rekk ikkje det, men me skumma nyleg gjennom ein bunt på ei tylft blad eller so. At det skifter frå ny-norsk til bokmål og umvendt i stubbane, fær tolast. Tolast lyt vel ein og annan blandaballen òg, endå blandaball er tungmelteleg um han er hard nok. Men den faste logoen, kjære Knut, den treng ei liti andletslyfting. Det er greidt nok at folk vert bedne um å ringja til Knut, men kvifor setja inn «en mening» i ei elles tolleg svelgieleg måltekt?

Me hev høyrt lesarar arga seg for nett dette, og fyrist trudde me helst ein slik fyrsteklassefeil var eit reint misprent. Men sidan teksti kjem att med ujamne millomrom, bed me deg pent, kjære Knut i Ålesund: lat ikkje dette misprentet verta kronisk. Hugs den språkleg ærerike soga til DAGEN og rett til «ei mening» - som til yvermål er brukeleg i både målformer, for å segja det modernistisk.

*Ting Vestmannen
til ein ven!*

Nye bøker hausten 1993

Bodil Cappelen / Alexander Seippel:

Bilete og tekstar frå Det gamle Testamentet

Fargesterke skildringar av dramatiske episodar frå Det gamle testamentet. Tekstane er frå den første norske bibelumsetjingi som Bibelhemndi åt Studentmållaget i Oslo gav ut i 1921. Med fyreord av Olav H. Hauge. Ei gavebok for kunstinteresserte.

I band kr. 195,-.

Jostein Krokvik:

Ny Hungrvekja og Jan Prahl

Spanande utgreiding um ein sermerkt Bergens-aristokrat, eit originalt innkast i vår tidlegc målstrid og ein heller ukjend bok i lokal og nasjonal kultursoga. Ei samling gamle og sersynte Bergens-bilete er tilstelt av Jo Gjerstad.

Hefta kr. 160,-.

Sigrid Omland Hansteen:

Idyllar i ei ulvetid

Diktsamling som med utgangspunkt i det nære og heimekjære gjev seg i kast med med dei store og ålmenne spørsmål i tilværet. Ein diktar med tydeleg språklege røter i Telemark som set det lokale inn i ein global og universell samanheng. Hefta kr. 130,-.

Sigurd Sandvik:

Litl-Ola

Barnebok um liv og uppvekstvilkår på ein fjellgard i Suldal for 70 år sidan. Ei uvanleg bok, fortalt med innleiving, av Sigurd Sandvik som i ein mannsalder var styrar på Sunnhordland Folkehøgskule. Rikt illustrert av Astrid Haugland. Hefta kr. 145,-.

Norsk Bokreidingslag Postboks

2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

Postgiro 0809 3918844

ISSN 0800-8647

Ingvar Moe til minne

Forfattaren Invar Moe er død, 57 år gammal.

Invar Moe var fødd i Etne i Sunnhordland, han var lærarutdanna, og han kom som eit feiande friskt pust inn i norsk litteratur då han som 39-åring debuterte med diktsamlingi «Løktastolpefrø». Diktsamlingi var eit uvyrde oppgjer med heimbygdi, og tilmed på heimbygdi sin eigen dialekt. Diktaren Ingvar Moe fekk debatt i gang, og han vann seg både lovord og lastord. Men han fekk Tarjei Vesaas' debutantpris for boki.

I åri som fylgte dyrka Ingvar Moe humoren og ironien, og etter kvart vart han ein av dei mest etterspurde kåsørane våre. Ja, han var so suveren - og uvyrden - at han fekk kåsørforbod i Norsk Riks-kringkasting i nokre år. I den institusjonen som på ny og på ny stadfester at heilt duglause og humørlause kåsørar kan sleppa til med Morgankåseri, på ny og på ny, det finst tydelegvis inkje lågmål. Di meir pris set me på dei fåe som held mål, millom deim sunnhordlendingen Ivar Eskeland og Ingvar Mo. Ja, for etter nokre straffeår kom Ingvar Moe attende. Og han var velgerande frisk.

Lengste lærartidi si fekk Ingvar Moe på Nøtterøy. Og han var ein uvanleg produktiv forfattar. Frå hans hand kom det diktsamlingar, romanar, novellor, barnebøker, ungdomsbøker, lærebøker, kåserisamlingar, og mange umsetjingar. Som poet og kåsør var han på heimebane, og emni hans var ikkje stadbundne, dei var ålmennmenneskelege. Satirikaren Ingvar Moe let etter seg ei diktning fylt av menneskeleg varme.

LUDV. JERDAL

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskåbygd

God og rimeleg mat
får du på

Kaffistova til Ervingen

Torgegarden, Strandkaien 2
5000 Bergen

Slovakiske trekkyrkjor - utstilling i Bergen

På Bryggens Museum i Bergen er det opna ei forvitneleg utstilling med bilete av gamle trekkyrkjor frå Slovakia. Utstillingi er komi i stand ved eit samarbeid millom Bryggens Musem og den slovakiske ambassaden, og i ein velkomsttale sa amanuensis Per Solberg at dei 27 kyrkjone som me her ser bilete av er dei som er att i Slovakia. Mange kyrkjor gjekk tapt under kommunistregimet i det tidlegare Tsjekkoslovakia. Desse 27 kyrkjone stend att. Solberg minna um gamle samband, serleg um Bjørnsterne Bjørnsons kamp for Slovakia då landet var under Austerrike-Ungarn, og han nemnde at mest alle byar i Slovakia hev ei Bjørnsonsgata.

Utstillingi vart opna av ambassadør Milan Richter. Han kom inn på at

bygningar av tre er ein sjølvsagd ting av kvardagslivet i Slovakia. Og stavkyrkjestilen, stavkyrkjone som Noreg hadde so mange av, hev gjenge som kopiar til Slovakia. Dei kyrkjone me ser bilete av på denne utstillingi er frå 1700-talet, 1800-talet og 1900-talet. Det er romersk-katolske kyrkjor. Interiøret er einfelt og praktisk. Men ikonar pryder. Det langvarande kommuniststyret for hardt fram ogso mot kyrkjor i Slovakia, so desse 27 kyrkjebryggi er dei einaste me hev att. Utstillingi syner slavisk kultur i bilete. Bergen hev rike tradisjonar i denne leidi, og her syner me ein annan kultur, ein slovakisk kultur, sa ambassadøren.

Ludv. Jerdal

Bli Totalkunde hos oss!

Konkuransedyktig rente
og gode forsikringsordningar.

Fokus Bank kan gi deg ein totalgjennomgang av din økonomi. Lån og innskot er viktige delar av familiøkonomien og våre løysingar er tilpassa din familiesituasjon.

FOKUS Bank